

potem, ko smo se pogajali z Hildburghausenskim ustavom, ali pa z založiteljem hrvaškega atlanta. (Odbor odobri ta nasvêt.) (Kon. prih.)

Slovstvene stvari.

Besedoslovje,

kako se je začelo in kak napredek je do sedaj storilo.

Spisal J. Šólar

v programu ljubljanske gimnazije za leto 1868.

Na malo stranéh (11) nam razlaga vže po slovnikiških člankih dobroznani g. pisatelj obilno gradiva raztolmačevaje dosedanji napredek besedovja, zvesto se držé zgodovine novejšega, vzlásti, kakor pri tem poslu drugače mogoče ni, primerjavnega jezikoznanstva. Le-ta vednost je mimogredé opomnjeno v malo (5) desetletjih toliko napredovala, da težko ktera toliko ter je posvetila v marsiktero temno stran družih vednosti, ki potrebujejo jezikoznanstva tam, kamor noben drugi izvirnik ne vé in ne more naprej.

Z veseljem pozdravljamo sestavek, ker nam daja poročstvo, da se tudi pri nas, po izgledu največega slovanskega jezikoznanca Fr. Miklošiča, začénja ceniti primerjavno jezikoznanstvo, kajti pri vsej jezikovej znanosti ostajamo vendar le polovičarji in razlaga se suče vedno na površji, ne prešinja celega jezikovega stroja, ako se nismo na tenko ogledali po tem obširnem polji, ako ne poznamo rezultatov tû dobljenih. Pisatelj dobro dokazuje, kako plitvo je bilo razlaganje besedi pred letom 1816., to je, pred onim letom, ko je bil temelj postavil novej vednosti jezikoznanskej Fr. Bopp, mož, ki je do najnovejših časov neumorno delal na tem polji ter ravno še doživel petdesetletnico utemeljenja. Ali tudi pozneje se je v tem oddelku jezika mnogo grešilo in kar je na priliko, da imam posebno Slovane v smislu, Dankovsky pisal, je res malo manj vredno od onega, na kar je zidal sicer po pravici cenjeni pesnik „Slavydcere „svojo“ Staroitalijo slavjansko“, kajti v obojnem je načelo napačno, preiskava površna, na nikakoršne zakone, ampak na lastno voljo oprta. Take in enake preiskave so bile dosta krive, da so se klasični filologi ogibali nove vednosti ter se jih še danes mnogo nekaj sramežljivo njej nasproti drži, dasiravno so drugi, kakor G. Curtius, L. Meyer in drugi vže davno razkrili veliko vrednost primerjavnega jezikoznanstva tudi za latinščino ter grščino.

Velika sreča za novo pot v preiskovanji jezikovega stroja so bila z Boppovim skoro enakodobna preiskovanja J. Grimma, ki je prvi spoznal veliko vrednost zgodovine jezika ter konči dospel do zakona, brez kterege bi bilo tudi vse primerjavanje enostrano ostalo. Koliko je Bopp v svojem prvem spisu dosegel in kaj v svojej primerjavnej slovnici indoevropskih jezikov, ki se ravno v tretje natiskuje, dodal, koliki upliv je imel Grimmov zakon na novo vednost, vse to je v spisu, dasiravno ne obširno, pa vendar precej dognano, le tû in tam nekaj površno, povedano. Žalimo pa, da g. pisatelju ni poblíže znan Boppov „vergleichendes accentuationssystem“, ker bi se bil dal spis še na tej podlagi bolj dovršiti in malenkosti odstraniti. Onemu, ki preiskave sam pozná ter si lahko dodaja, kar je pisatelju v peresu ostalo, bode spis ljubši nego onemu, ki bi se rad iž njega kaj dovršnega naučil in si zdaj tû zdaj tam ne vé pomagati. Tako na pr. bi bilo marsikaj jasniše, ko bi bilo primerjano, kakor bi vselej moralo biti, staroslovensko, molcé o tem, da časi z novoslovenščino še ne izhajamo (pr. aorist, imperfekt, part.

praes. pass. itd.*). Pisatelj tedaj jemlje v primerjanje napačno novoslovenski, v oblikah vže mnogo spačenejši od matere svoje. Ako človek pozná pravo vrednost staroslovenskih polglasnikov (ъ ъ) ter dalje ne pozabi da staroslovenščina navadno končnih soglasnikov po nekem zakonu ne mara, si bode supin, infinitiv, particip in druge veliko laže raztolmačil nego po poti nove slovenščine. Kdor tako primerja, ne stoji na vrhuncu vednosti, ker zgodovino jezikovo prezira. Tega pota se držé ostane veliko nejasnega, kar se po staroslovensko čisto lahko razjasni. Veča jasnost bi bila želeti tudi v izgledih za kazavne korenike (kar je o ta rečeno, celó ni prav). Napaka tukaj se nam pa zdí ta, da ni, kjer bi tako podučilno bilo, sanskrta tertium comparationis. Ta jezik je med ariškimi največ in tudi največ starinskega ohranil. S tem pa ni rečeno, da bi moral le ta edin jezik vselej in povsod biti edinopraven; to mnenje, da-si zeló razširjeno, vendar ni pravo, kakor nas prava vednost zopet in zopet uči. Češče bode na pr. zenda, zdaj zopet litvanščina, pa zopet germanščina itd. bolj razjasnila temna mesta staroslovenščini ali slovanščini sploh, kakor poprej navedeni jezik, kteremu je tudi večkrat dobivati od sorodnih jezikov svitlobe. Naravni jezikov zakon je tukaj tak, da se na enem polji dobljeno, dobro porabi na drugem.

Prav dobro izpeljano pa je, kar je povedano o obširu indoevropskih korenik in o njihovem prestvarjanji, in tudi ono, kar je o nastanku in zlaganji besed rečeno, je pravo; le radi bi, da bi pri tem sestavek ne bil ostal, ampak tudi kaj natančnejšega še povedal o složenih besedah, o notranjem nastanku besedi, o uplivu naglasa na stvor besedni in drugo, kar še seza le-sem. Rajše bi bili imeli, ko bi bil prostor, za zgodovinske črtice**) in za neke razvrstitve porabljen, ki, da-si Schleicherjeve, vendar nimajo pravice v učeno knjigo (primeri o tem letošnji letnik Kuhnovega časopisa), ostal za to, da bi nas bil pisatelj peljal dalje v skrivna pota besedoslovja. Kar nam pripoveduje razprava o dosedanjem napredku v besedoslovji, je anatomska preiskava o mrtvem truplu, če smem tako reči, jezikovem. Jezikoznanec na tej stopinji je čisto podoben anatomu, ki ima pred seboj človeški kadaver in do male pike preiskuje stroj truplu, a se ne zmeni, kako so združeni posamesni organi ter v kterej zvezi so z duševnimi zmožnosti. Ni dosta, da vemo, kakošen je jezik, treba, da si tudi raztolmačimo, v kakej zvezi stoji z duhom narodnim, z duhom človeškim. Besedovje na tej stopinji se zamakne v prvotni pomen besedi ter nam odkriva celo duševno bistvenost ljudsko celó v dôbi, kamor zgodovina seči ne more. Odpre nam knjigo, v kateri stojé zapisana dela, ktera so nam priča, da je bil slovanski národ na precejšnji stopinji omike vže takrat, ki še ni bil razdeljen na toliko narodičev, kakor je denes vidimo pred seboj. Besedovje po tej poti razkrito je pravo zrcalo narodove duše. Da bi bil spis to dosegel, trebalo bi seznanoti si na tenko s preiskavami W. Humboldta, Heyseja in dalje one šole, ki ima svoj organ v „zeitschrift für völker-

*) Sploh naj pa bode opomnjeno, da spis ne ostaja povsod pri svojem predmetu, ampak uhaja rad v oblikovje, česar pa ne štejemo ravno spisu v kvar, da-si bi bilo lahko ločiti. Primeri, ravno iz oblikovja stavljani, tedaj niso naša krivda, ampak doslednost pisateljevega načela. Pis.

**) Do zdaj se je sploh mislilo, da je bil Anglež William Jones prvi, ki je spoznal vzajemnost sanskrte z evropskimi sorodnimi jeziki in tudi naš spis je tega mnenja. M. Bréal pa je dokazal (v vvodu k prestavi Boppove slovnice indoevr. jez.), da je te časti vreden Francoz Coeurdoux po razpravi, ktero je leta 1767. predložil francoskej akademiji. (Prim. „zeitschrift für vergl. sprachforschung“ XVI. 318. in ravno izišli spis Hattalov „početne skupine suglasah hrvatskih i srbskih“ str. 7). Pis.

psychologie und sprachwissenschaft“, in ktere najbolj reprezentant je Steinthal, ki je v tem smislu neizrečeno veliko zanimivega spravil med učeni svet. O tem tu natenčneje govoriti, bi naznanilo čez mero raztegnolo.

Ker sem pa od nekdanj velik sovražnik tiste kritike, ki samo reže in ne zdravi, ki le podira pa ne zida, si pridržujem v posebnem članku o tem govoriti, kar bi bil rad in v spisu nisem našel, in to temveč, ker je to predmet, imeniten zadosta, da se seznanj ž njim ne le jezikoslovec, ampak sploh omikanec.

Da se od spisa poslovimo, še enkrat dostavimo, da moramo pisatelju hvaležni biti za mikavno črtico, nekaj, ker je razprava na učeni podlagi spisana, ki se vsaj po večem ujema z najnovejšimi preiskavami ter ni omejena od ozkih vezí partikularnega, na jeden jezik navezanega mišljenja, nekaj pa tudi, kakor je bilo vže rečeno, zato, ker nam je porok, da se tudi pri nas spoznava prava veljava vednosti, na katero moramo zidati, ako hočemo po edino pravej poti stopati v jezikoslovnih preiskavah. Kar bi bilo še dostaviti, se lahko zgodi prilično v obljubljenem, slovenskej Matici namenjenem spisu.

V Gradci 15. oktobra.

Dr. G. Krek.

Slovstvo in umetništvo.

* Gosp. L. Bélar, učitelj na tukajšnji mestni ljudski šoli, je v spomin prvemu taboru kranjskih ljudskih učiteljev, zložil popotnico (marš) pod naslovom „Zloga“, ktero izvedenci cenijo kot najboljo kompozicijo tega marljivega gospoda. Zeleti je tedaj lepi „Zlogi“ mnogo kupcev, in da to kompozicijo slišimo tudi v „besedah“ čitalničnih.

* Gosp. profesor Klodič v Gorici je dovršil izvirno šaloigro s petjem v 3 aktih pod naslovom „Novi svet.“ V verzih zložena vrši se ta glediščna igra na slovensko-laški meji. Da bi pač kmalu razveseljevala občinstvo slovenskih čitalnic.

Politične stvari.

Interpelacija

dr. Tonkli-a in tovaršev v seji 9. goriškega zbora

1. oktobra t. l. zastran ravnopravnosti slovenskega jezika v uradih in šolah.

(Konec.)

Čeravno so se vršile od 1862. leta pri tukajšnji okrožni sodnji konečne obravnave v slovenskem jeziku, vendar se je le redko kedaj zgodilo, da so bile vse sodnijske osebe zmožne slovenskega jezika; zapisniki so se pa vselej pisali le v laškem jeziku, v katerem se pišejo tudi dandanes v kljub vsem postavam.

Akoravno so morale take napake znane biti c. kr. nadsodnji v Trstu, vendar jih ni odstranila, marveč se dozdeva, da je ona pravičnim in pohlevnim zahtevam slovenskega naroda nasprotna, ker je take uradnike, ki so bili začeli slovenski uradovati, le pisano gledala in morebiti pripomogla, da so bili v druge dežele preloženi; ker je bila slovensko mejniško pravdo v dobi Belkredijevega ministerstva zavrgla, in ker še današnji dan pri tukajšnji okrožni sodnji za pravne praktikante take izšolane pravoslovce sprejema, ki ne umejo čisto nič slovenskega, in le malo laškega jezika.

Veliko upanja je bilo sicer zbudilo med Slovenci na Goriškem razdruženje politiške od sodnijske uprave; pa kar se je tako željno pričakovalo, to ste ministerstvu pravosodja in notranjstva le v najmanjšem delu spolnili. Čeravno se namreč ne dá tajiti, da se je imenovalo vsled nove osnove za nekatere slovenske okraje

nekoliko slovenskih uradnikov, vendar je večina imenovanih, ki niso zmožni slovenskega jezika v besedi in pismu, in nahajajo se med njimi nekteri, ki celó nič ne znajo slovenskega, ali le prav malo; med temi pa so bili trije na Goriškem rojeni slovenski uradniki imenovani za adjunkte v Istri.

Po vseh okrajnih sodnijah vlada izključljivo ali nemški ali laški jezik. To veljá posebno od mestno-odbrane sodnije v Gorici, h kateri spada bivši goriški okraj; pri tej sodnji ni nobenega pravniškega uradnika, da bi zmožen bil slovenskega jezika v besedi in pismu, čeravno ima rečena sodnija skoraj le s slovenskimi strankami opraviti, in uradni jezik je še vedno le laški, v kljub nove tako imenovane liberalne dôbe in v kljub §. 19. ustanovnih postav.

Ako pa sedijo že v sodnijah prve stopinje taki uradniki, ki — malo jih izvzamemo — niso sposobni uradovati v slovenskem jeziku, te žalostne razmere se kažejo še očitniše v sodnijah viših stopinj. Pri c. kr. nadsodnji v Trstu opravljajo službo taki svetovalci, med kterimi, ako se ne motim — in rad bi se motil — ne zná ne eden slovenskega jezika v uradnijah, kar zagotavlja toliko naredeb, odločeb in paragrafov!

Kar zadeva šole, — dozdej še ni bilo mogoče odstraniti iz ljudskih šol popolnoma nemškega jezika, akoravno se v teh šolah v njem le prazna slama mlati, ker v malo tednih po izstopu iz šole pozabijo učenci vse nemške besede, ktere so jim bile z neizrečenim trudom v glavo zabite. V glavnih šolah se sicer začanja v maternem jeziku podučevati, ali popolnoma še to načelo ni izpeljano. V srednjih šolah je pa bil dosedaj in je še vedno izključljivo le nemški kot učni jezik, in narodnemu je le tesen kotek odločen. Od vseučilišča in viših tehniških šol se ne more govoriti, ker jih za Slovence še ni.

Po vsem tem je jasno, da za Slovence na Goriškem je ostala tolikokrat zagotovljena enakopravnost slovenskega jezika v uradnijah in šolah le na papirji, in da je še vedno le „pium desiderium.“

Gledé pa, da slovenski narod ima že vsled djanskega bitja od narave utrjeno pravico tirjati, da ga nikdo v razvitji njegovega narodnega življenja ne zadržuje; gledé, da ima pravico tirjati od vlade, da se mu narodnost in narodni jezik ohrani in gojí; — gledé, da Slovenci plačujejo enake davke v denarji in v krvi, kakor drugi narodi, in da imajo tedaj tudi pravico udeleževati se ravno tako vseh koristi po utrjenem načelu — „enake teže, enake pravice“; — gledé da je bila ravnopravnost slovenskega jezika že opetovano izrečena in priznana od presvitlega cesarja, kteremu je slovenski narod vedno vdan; gledé da §. 19. postave od 21. decembra 1867. leta zagotavlja vsem narodom, in dosledno tudi slovenskemu, enakopravnost njih jezika v šolah, v uradih in v javnem življenji; gledé da ni mogoče, da bi slovenski narod vspešno, duševno in materijalno napredoval in se na višo stopinjo omike in blagostanja povzdignil, dokler ga vežejo jeklene verige tujega jezika v uradih in šolah; gledé na vse to, predlagajo podpisani po predsedništvu vis. deželnega zbora visoki c. k. vladi te-le vprašanja:

1. Kaj je vis. vlada že storila, ali kaj misli storiti, da se bodo vse naredbe, razločbe in postave o ravnopravnosti slovenskega jezika na Goriškem v glavnih in srednjih šolah in uradnijah djansko izpeljale?

2. Ali ne misli vlada v ta namen take uradnike, ki so slovenskega jezika nezmožni, koj od c. k. sodnij na slovensko-goriškem odstraniti, tem pa, ki so slovenskega jezika le v besedi zmožni, zaukazati, da se ga imajo v določeni dobi tudi pismeno toliko naučiti, da bodo mogli v slovenskem jeziku uradovati?